

Håslövs mölla

Håslöv
Vellinge kommun, Skåne län
Antikvarisk medverkan 2019
Erik Blomqvist

Titel: Håslövs mölla
Författare: Erik Blomqvist
Kulturmiljörapport: 2019:35

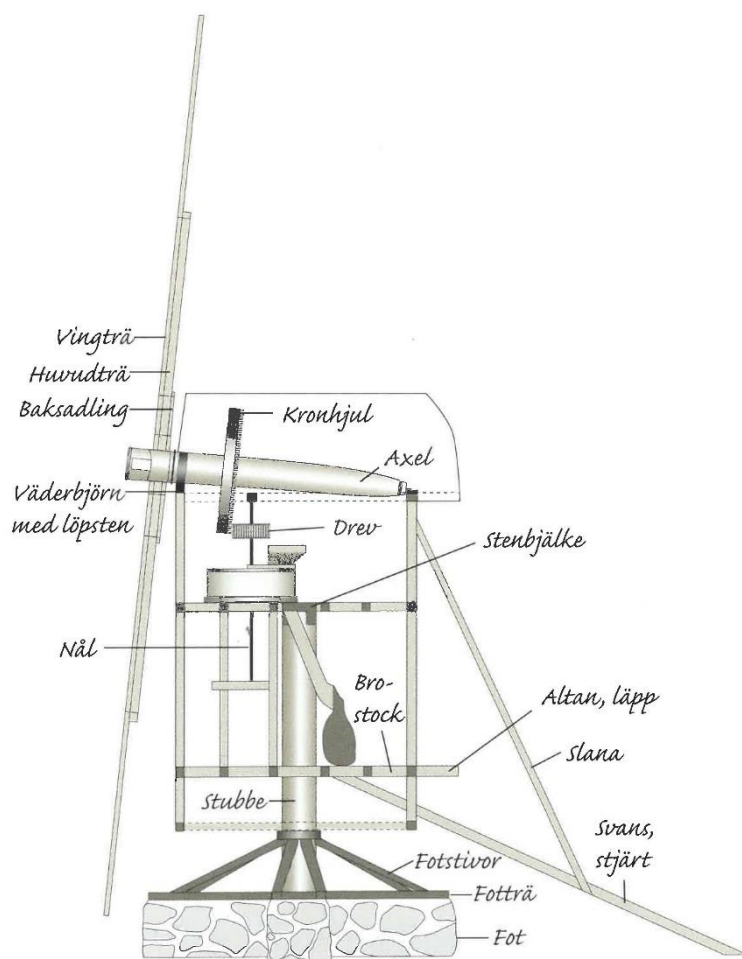
Omslagsbild: Fotografi av Erik Blomqvist 23 september 2019
Upphovsrätt: Där inget annat är angivet, enligt Creative Commons licens CC BY

Innehållsförteckning

Inledning.....	1
Administrativa uppgifter	2
Dokumentation före åtgärder	3
Genomförda arbeten	4
Stomme	5
Pannbjälke och stombjälke.....	6
Kryss/ snedstyvor	6
Fasader	14
Takstolar	17
Svansträ och slanor	18
Fönster	19
Balkong.....	19
Skadedjursbekämpning	20
Avvikelser från beslut och antikvariska ställningstaganden	21
Referenser.....	21
Bilagor	22

Inledning

Denna rapport gäller antikvarisk medverkan och dokumentation vid restaureringen av Håslövs mölla under 2019. Restaureringen utförs under tre år 2018, 2019 och 2020. Håslövs mölla är byggnadsminne sedan 15 april 1970. Till byggnadsminnesförklaringen finns skyddsbestämmelser som skyddar möllan från rivning, flytt, yttre eller inre ombyggnad eller annan förändring. Löpande underhåll ska ske och intilliggande område ska hållas i "värdigt skick". Möllan är en så kallad stubbamölla och uppges enligt en inskription på stensbjälken vara uppförd 1758. Samma årtal är angivet på vindflöjeln i smide. Möllan var i drift fram till 1940 då man malde ungefär 3000 säckar per år.

Principritning på en stubbamölla ur Carita Johanssons bok *Skånska möllor* (2003).

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsen dnr: 432-13649-2018 (tillstånd), 432 27105-2017 (bidrag)

Fastighetsbeteckning: Södra Håslöv 18:2

Kommun: Vellinge

Arbetshandlingar: Skyddsbestämmelser 1970-04-15, arbetsbeskrivning framtagen av Kulturen 2017, tillståndsbeslut daterat 2018-05-04

Fastighetsägare: Skytts härads hembygdsförening

Byggledning: Ragnhild Knutsson, Skytts härads hembygdsförening

Entreprenörer: Axel E. Nordins efter. - Ingemar Svensson samt Stephan Malmberg.

Antikvarisk medverkan: Erik Blomqvist, Kulturen

Startdatum: 2019-08-08

Slutmöte: 2019-10-03

Dokumentation före åtgärder

En översiktlig dokumentation före renoveringen finns i arbetsbeskrivningen utförd av Kulturen 2017 (kulturmiljörapport 2017:24). Vid entreprenaden utförd under 2019 har stora delar av stommen frilagts vilket gett ytterligare information om byggnadens konstruktion. Timran är sammanfogad med såväl tappar/ tapphål med trädubb men även i vissa delar med smidda spik/ bultar.

Foto på hörnstolpe och bjälke vid kvarnloft då dessa frilagts från panelbräderna och som visar sammanfogning med tappar och trädubb från utsidan.

Under arbetena under 2019 upptäcktes det att en stämp mellan brostockarna och kvarnloftet består av en äldre återanvänd vingbjälke. På bjälken kan man utläsa häckverkets placering och dimensioner samt hur häckverket varit vinklat, och den har även spår av färg. Detta är värdefull information som kan användas då nya vingar ska tillverkas under nästa år. Enligt Stephan Malmberg så har stämpan tillkommit då man lagt in större stenar i möllan än vad som varit ursprungligt.

Foto på stämpan under kvarnstenarna som tidigare varit en vinge. Hålen till häckverken, utförda med borr och stämjärn, synliga till höger.

Genomförda arbeten

Arbeten som beviljats bidrag under 2019 i beslut daterat 2018-05-07 är:

- Ställning
- Byte av fasadbrädor och läkt
- Golv, bjälkar, broloft och kvarnloft läggs tillbaka
- Takstolar, fönster, balkong och svans renoveras
- Slanor byts
- Antikvarisk medverkande expert

Foto då axeln lyfts ner och de omfattande arbetena på möllan påbörjades under 2018.

Stomme

Då panelen tagits bort i augusti visade det sig att möllan stod mer snett än vad som kunnat ses vid projekteringen. För att kunna få dit den nya brostocken och kunna montera båda brostockarna dikt an mot stubben har det varit nödvändigt att flytta hela bölet 20 cm norrut och 5 cm österut. På så vis har bölet centrerats över stubben vilket gör möllan mindre framtung. Åtgärderna har inneburit att konstruktionen i princip återställts för att kunna drejas runt stubben. Den befintliga pannbjälken har mycket torrsprickor och en av de horisontella bjälkarna vid broloftet var i sämre skick än väntat. För att säkra konstruktionen och samtidigt kunna behålla det äldre materialet så beslutades att sätta en inre, enklare pannbjälke som förstärkning. Den nya pannbjälken går att urskilja från den ursprungliga konstruktionen och har fästs i befintliga järnbultar. Bultarna har försetts med nya gängade ändar som svetsats fast.

Stivor

De inre stivorna har försetts med hillor av stål lika de som sitter till de yttre. Hela konstruktionen har därefter strukits med tjära två gånger. Stivorna har klotsas upptill (en kloss parvis mellan de yttre stivorna) för att stärka konstruktionen. Det är oklart om detta är det ursprungliga

utförandet, men det är vanligt förekommande på andra stubbamöllor och enligt entreprenören stärker det stubben avsevärt.

Foto som visar de nya stålhillorna på den inre stivan. Målning var inte utförd då fotot togs.

Pannbjälke och stombjälke

Pannbjälken har lyfts bort och stombjälken vid broloftet har ersatts. Stombjälken har sammanfogats med laxstjärt istället för med tapp och tapphål som det var ursprungligen eftersom de äldre tapphålarna var för dåliga för att återanvända. Laxstjärtar förekommer i andra delar av stommen och åtgärden bedömdes stämma överens med möllans ursprungliga byggnadsteknik.

Kryss/ snedstyvor

Fyra nya kryss/ snedstyvor har bilats fram med bila och förbundits med hörnstolparna med laxstjärt lika befintligt. Sammanbindning med stombjälken har gjorts med spik även det lika befintligt.

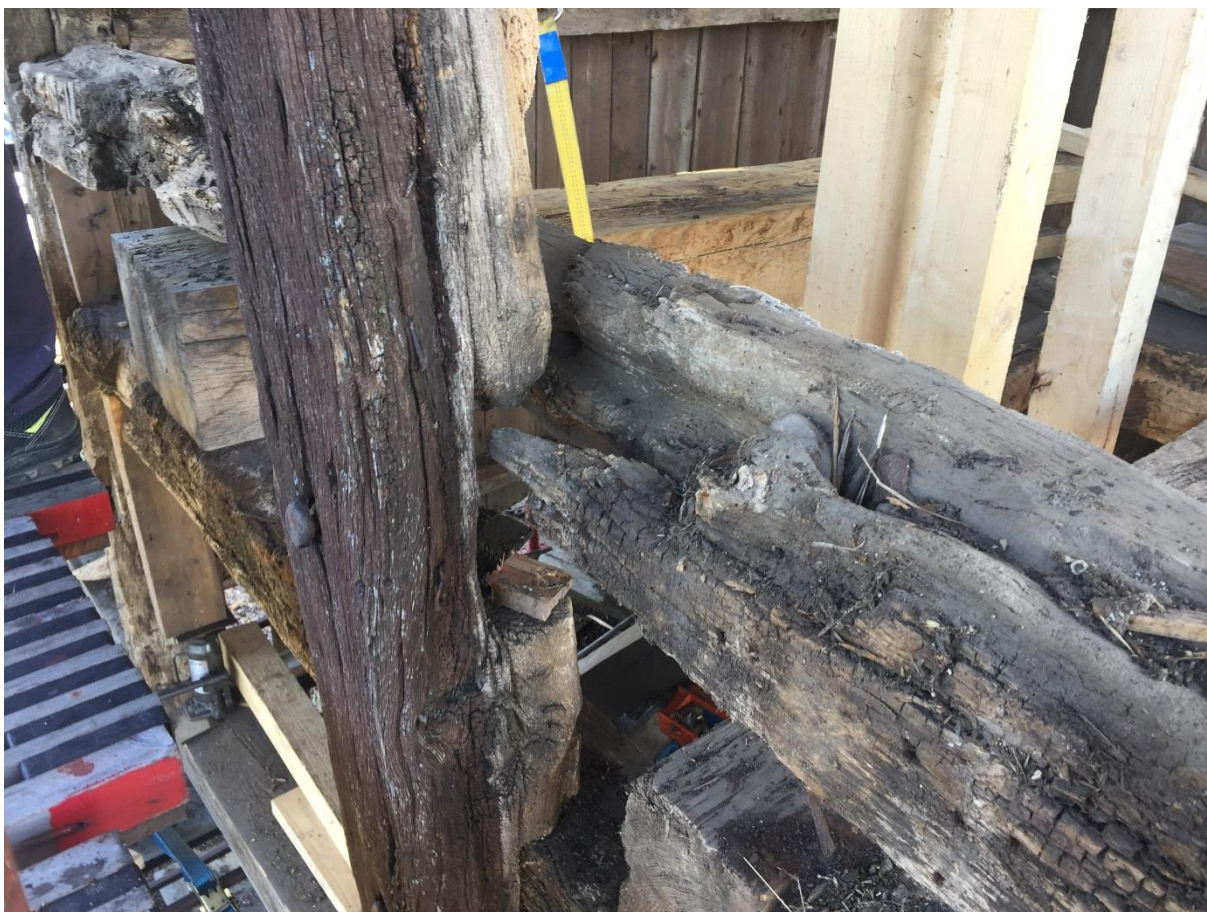

Foto som visar pannbjälken (vertikal) och stombjälken (horisontell) före åtgärder.

Foton på de befintliga kryssen, med svåra skador av röta och skadeinsekter

Stombjälken och kryssen ersatta och pannbjälken lyfts åter på plats.

Foto som visar stombjälkens nya förbindning med laxstjört istället för tapp/tapphål mot hörnstolpen och snedstyvnans spikförband mot stombjälken.

Foto som visar kryssens bearbetade yta.

Fotot visar hur brostockarna glappar några centimeter mot stubben sedan de lagts tillbaka och passats in på ursprunglig plats. Detta beror sannolikt på att stubben slitits under åren och blivit tunnare och att ett visst glapp krävs för att kunna dreja möllan.

Den nyttillverkade inre pannbjälken (vertikal).

Broloft

De befintliga golvbrädorna, maskinhyvlade 145 mm breda slätspont, var inte från tiden då möllan var i drift och saknade kulturhistoriskt värde. Bjälkarna till broloftet var dessutom anpassade efter möllans sättningar och inte inpassade korrekt i stommen. Såväl bjälklag som golv har därför ersatts. Det nya golvet har tillverkas av breda plank i varierande bredder som kantats för hand. Ytan har lämnats ohyvlat lika golvet till kvarnloftet. Golvet har spikas med klippspik och skarvats med en så kallad generalskarv. Spikningen med ett spik i mitten av brädan är inget traditionellt utförande vilket missades i kommunikationen mellan antikvarisk medverkan och entreprenör.

Befintliga bjälkar till broloftet som hade anpassats efter möllans sättningar med hak och stålbeslag.

Nya bjälkar inlagda på broloftet och inpassade på korrekt sätt under stombjälken sedan bölet lyfts upp till sitt ursprungliga läge. Detta gör att krafterna från bölets tyngd leds ner på brostockarna vilket inte varit fallet tidigare.

Foto på golvbrädorna i fur sedan de fräst med ett notspår.

Foton som visar den nya golvbeläggnigen med ramsågad yta.

Fasader

Då locklister avlägsnats på norra fasaden konstaterades att panelbrädornas kanter var angripna av or. Panelen är äldre och därför beslutades att låta brädorna sitta och att sätta bredare, 70 mm breda locklister, lika de på södra fasaden. På så sätt fås ett fullgott skydd av stommen samtidigt som den gamla panelen bevaras. Övrig panel är sentida och har ersatts där det varit nödvändigt. Mer än hälften av den gamla panelen har kunnat återanvändas. Merparten av de nya fasadbrädorna är ramsågade ifrån samma virke som vingbalkarna, vilka sågades i våras. De har liten andel kärna men utan genomgående kvistar och är sågade i 28 mm tjocklek. Brädorna har kantas för hand med cirkelsåg och fått varierande bredder. På utsatta ställen såsom vattbrädor, har det bästa virket använts. Sidobrädorna från vingbalkarna räckte dock inte och därför kompletterade entreprenören med locklister i furu ifrån P&G bygghandel. Dessa locklister är cirkelsågade, vilket upptäcktes först när de började sättas upp. Med avseende på att vissa delar av de befintliga underbrädorna är med cirkelsågad yta så påverkar de nya locklisterna inte fasadens utseende avsevärt. De cirkelsågade locklisterna får därför anses vara godtagbara. Panelen har monterats med ett tretums klippspik i mitten och fyrtumsspik i locklisterna.

Foto på Håslövs mölla med den befintliga panelen, före renovering.

Foto visar panel av sidobräderna som sågats från vingbalkarna.

Foto visar spikning med klippspik och de befintliga cirkelsågade underbrädorna med de nya ersatta locklisterna.

De spontade brädorna på fasaden åt söder (mellan portarna) har ersatts med spill från de övriga fasaderna, och eftersom de inte har spont har locklister monterats för att täcka gliporna mellan brädorna. Längst upp under takfoten finns kvadratiska hål i panelen. Dessa användes förr för att montera ställningar (enkla brädor) vid underhåll av taket. Hålen bibehålls i den nya panelen.

Takstolar

Ett nytt hanband har tillverkats och bearbetats med bila. Det har hakats i och monterats med dubb i takstolen närmast vingarna. På den mittre takstolen var hanbandet avsågat troligtvis för att kunna manövrera hissen från nedre våningen. Takstolen har nu försetts med en förstärkning i enlighet med arbetsbeskrivningen.

Svansträ och slanor

Slanor har ersatts med nya bjälkar i furu sågade med bandsåg. De befintliga smidda beslagen har återanvänts. De gamla slanorna var inte monterade likt ursprungligt upptill mot bölet utan bara fäst med fransk skruv. De nya har monterats med ett hak och med en genomgående bult likt ursprungligt utförande. Det befintliga svansträet saknar hak mot brostockarna vilket antyder att den inte är ursprunglig. Svansträet har lyfts upp till sitt ursprungliga läge och fästs med en genomgående bult samt klotsats mellan brostockarna. För att underlätta tillgängligheten till möllan ska en enkel pall tillverkas efter äldre förlaga. För att skydda svansträet mot röta har den klätts med brädor och steg på ovansidan, likt ett äldre utförande.

Foto visar sammanfogning mellan svansträ och slanor med de befintliga beslagen.

Foto över svansträets (nederst i bild) sammanfogning mot stubben och brostocken.

Fönster

Nyttillverkning av fönstren har flyttats till 2020 då arbetet med att rätta upp möllan var mer omfattande än vad som uppskattats tidigare.

Balkong

Balkongräcke och överliggare är ersatta och smidesbeslag har bevarats. Räcket har spikats med klippspik. I arbetsbeskrivningen anges att spiken ska vara smidda, men detta får ses som en mindre avvikelse från arbetsbeskrivningen.

Foto på det nytillverkade räcket till balkongen.

Skadedjursbekämpning

Anticimex har anlitats för att kontrollera angreppen på virket i möllan. Påsalningen på stenbjälken är angripen av husbock, men angreppet är inte aktivt. Enligt Anticimex har bjälken troligtvis återanvänts från en annan byggnad som varit angripen av husbock och på så vis har skadeinsekterna förts in i möllan. På stenbjälken finns en gammal rötskada med angrepp från, vad Anticimex, anger vara *envis trägnagare*. *Envis trägnagare*, med större flyghål än vad den *Strimmiga trägnagaren* ger, angriper endast fuktigt virke och angreppet är därför inte aktivt.

Nya material:

Furuvirke sågat på Holmasågen utanför Sankt Olof.

Ekvirke sågat på Holmasågen utanför Sankt Olof.

Fasadmålning: Ugnspränd tjära från Auson (pigmenterad från fabrik med bayferrox som är en syntetisk järnoxid) Tjäran är blandad med terpentin och varmpressad linolja från Nitor.

Blank klippspik från Claessons trätjära

Smide är delvis varmsmitt men även svets har använts där det varit nödvändigt

Avvikelser från beslut och antikvariska ställningstaganden

Diskussioner har uppstått kring bearbetning av nytt material. I arbetsbeskrivningen har till exempel traditionellt smide föreskrivits, men i praktiken har detta varit svårt att efterleva. Svets har använts där vällning istället kanske kunde varit ett alternativ och muttrar och brickor som använts är fabriksstillverkade och inte smidda. I framtida projekt bör en diskussion hållas tidigt i projektet kring vad "traditionellt smide" innebär så att kostnader för detta kan specificeras i offertunderlag. På så vis kan en samsyn uppnås redan vid projektstart. I arbetsbeskrivningen anges att möllan ska målas med dalbränd tjära blandad med rå linolja och balsamterpentin. Färgen som använts är ugnspränd tjära och inte dalbränd på traditionellt sätt och linoljan är varmpressad. Varmpressad linolja anses generellt vara en sämre kvalitet än rå linolja. Färgtypen bedöms dock inte påverka hållbarheten på fasaderna på ett påtagligt sätt och får därför bedömas vara en mindre avvikelse från arbetsbeskrivningen.

I bidragsbeslutet skulle nya fönster tillverkas under 2019, men då arbetet med att räta upp och säkra stommen krävde större åtgärder än vad som var beräknat, valdes att istället vänta med fönstren till senare. I övrigt är planerade arbeten utförda. Som helhet bedöms de arbeten som utförts under 2019 vara utförda så att vindmöllans kulturhistoriska värde inte har påverkats negativt.

Referenser

Johansson, Carita (2003). *Skånska möllor: väderkvarnar i Skåne*. [Helsingborg]: [Dimples]

Bilagor

Bilaga 1. PM antikvarisk medverkan 2019-09-16

KULTURHISTORISKA FÖRENINGEN FÖR SÖDRA SVERIGE

Datum: 2019-09-16

PM

Håslövs mölla

Att åtgärda stommen på Håslövs mölla har krävt mer arbete än vad som kunde ses vid den okulära besiktningen i projekteringen.

- Den befintliga pannbjälken har mycket torrsprickor och de horisontella bjälkarna vid broloftet är i sämre skick än väntat. För att säkra konstruktionen men samtidigt kunna behålla det äldre materialet så har entreprenören föreslagit att en inre, enklare pannbjälke som förstärkning monteras för att stommen ska kunna säkras. På så vis kommer stommen i princip fungera för att möllan ska kunna seglas.
- Ett felaktigt mått i arbetsbeskrivningen har också gjort att virket till kryssen var för kort och fick beställas på nytt. Virket med felaktigt mått har dock använts till den nya inre pannbjälken.
- Sedan broloftet monterats i sitt ursprungliga läge har det varit nödvändigt att även lyfta upp svansträet till ursprungligt läge. Denna åtgärd fanns inte med i arbetsbeskrivningen.
- Åtgärderna med att rikta upp möllan har utöver att rikta stommen även innefattat att flytta hela bölet 20 cm norrut och 5 cm österut. Detta för att bölet ska vara centrerat över stubben och att möllan inte ska vara för framtung.